

Предлог политики за помош на лица со дислексија во Република Македонија

Автори:

Ивана Ќуркчиева

Ана Нешовска

Владица Малеска

Уредник:

Искра Белчева – Ристовска

Оваа публикација е изработена во рамките на проектот „Истражувачко новинарство – чувар на демократијата и човековите права“ финансиран од страна на Европската Унија и ко-финансиран од Британската Амбасада Скопје. Содржината на оваа публикација е единствена одговорност на авторите и на никаков начин не може да се смета дека ги одразува гледиштата на Европската Унија и на Британската Амбасада Скопје.

Содржина

ВОВЕД	4
1. ПРЕДМЕТ НА АНАЛИЗА	6
1.1. (НЕ)ПРЕПОЗНАВАЊЕ НА ДИСЛЕКСИЈАТА ВО МАКЕДОНИЈА	6
1.2. ШТО Е ДИСЛЕКСИЈА ?	6
2. ПРИСТАП НА АНАЛИЗА - МЕТОДОЛОГИЈА	8
3. ПРАВНА РАМКА – ВО МАКЕДОНИЈА И ЗАПАДНОЕВРОПСКИТЕ ЗЕМЈИ	8
3.1. ИНСТИТУЦИИ ОДГОВОРНИ ЗА ДЕЦА СО СПЕЦИФИЧНИ ТЕШКОТИИ ВО УЧЕЊЕТО	9
3.2. ВОДЕЧКИ ПОЗИТИВНИ ПРИМЕРИ ВО СВЕТОТ	10
4. ТРЕТИРАЊЕ НА ДИСЛЕКСИЈАТА ВО МАКЕДОНИЈА	11
4.1. КОЈ ТРЕБА ДА РАБОТИ СО ЛИЦА СО ДИСЛЕКСИЈА?	11
4.2. СТРУЧНИ ЛИЦА ЗА ДИСЛЕКСИЈА ВО МАКЕДОНИЈА	12
4.3. СЕРТИФИЦИРАНИ ЛИЦА ЗА ДИСЛЕКСИЈА	13
5. НЕОПХОДНИ ПРОМЕНИ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО	14
5.1. УНАПРЕДЕНО ВИСОКО ОБРАЗОВАНИЕ И СПЕЦИЈАЛИЗИРАНИ КАДРИ ЗА ДИСЛЕКСИЈА	14
5.2. ПОДОБРУВАЊЕ НА ПРИСТАПОТ НА ВОСПИТАНИЕ И ОБРАЗОВАНИЕ	14
ЗАКЛУЧОЦИ	16
ПРЕПОРАКИ	16
КРАТКОРОЧНИ МЕРКИ:	16
ДОЛГОРОЧНИ МЕРКИ	17

Вовед

Оваа анализа на политики и предлог мерки за дислексија во Р. Македонија е поттикната од истражувачката сторија посветена на лицата со дислексија, подготвена во рамки на проектот *Истражувачкото новинарство – чувар на демократијата и човековите права*. Сторијата беше објавена во медиумите (Нова ТВ, 21 октомври, 2017) со наслов *Образовниот систем не ги препознава децата со дислексија* (Истражи факти, 2016). Вниманието се сврте кон ова прашање затоа што досега не е во доволна мера актуелизирано, ниту пак решено преку системски мерки на државата. Малкумина во Република Македонија можат да кажат што е дислексија. Тоа е веќе еден од показателите дека луѓето кои имаат дислексија се запоставени или погрешно третирани. Фокусот на анализата е ставен на политиките за дислексија во земјата, правната регулатива, бројот на стручни лица во државата за нејзино дијагностицирање, капацитет за нејзино третирање и повторно системскиот пристап за помош на лицата, пред сè децата со дислексија. Работата со децата е во преден план бидејќи акцентот треба да се стави на превенцијата, а просторот да се спречи дислексијата е поголем доколку се забележи на рана, дури и претшколска возраст.

Содржината на овој документ цели да го опфати општествениот контекст на прашањето колку дислексијата (не) е препознаена во Македонија и да се опише начинот на третирање на лицата со дислексија во нашето општество. Се тргнува од прашањето кои се постоечките применети политики кај нас за помагање на лицата и децата со дислексија во однос на политиките во светот, поддржано со стручни анализи со цел појаснување на темата (не со цел впуштање во стручна анализа во таа област). На крајот се дадени препораки за мерки кои ќе овозможат добар институционален пристап кон прашањето на дислексијата.

Целта на анализата е да се оправдаат и образложат клучните предлог мерки за воведување на:

- Прецизна правна регулатива во Македонија за помагање на децата со специфични тешкотии во учењето (меѓу кои се дислексичари)
- Правилници наменети за педагозите, психолозите, наставниот кадар во училиштата и воспитувачките во градинките со протоколи на постапување при случаи на деца со дислексија (а и другите специфични тешкотии во учењето)

- Разгледување на користа од воведување на процедури за креирање на индивидуализирани образовни планови за деца со дислексија
- Студиски програми за специјализација во високо-образовните установи во областа на специфични тешкотии во учењето.

Намерата на овој документ е овие мерки да станат дел од единствена стратегија која што ќе биде насочена кон превенција на специфичните тешкотии во учењето, во претшколските установи и основните училишта. Овие симптоми кај децата се во постојан алармантен пораст и затоа не треба да се решаваат парцијално. Стручните лица тврдат дека предиспозициите за развој на дислексија или друг вид тешкотија во учењето сè повеќе се пројавуваат како последица на лошиот педагошки пристап кон децата. Затоа предлог мерките треба да бидат вклучени во една сеопфатна реформа на образовниот систем кој што треба да биде функционален, современ и прилагоден на потребите на децата, а каде родителите и наставниците ќе бидат сојузници за развој на потенцијалите на детето.

1. ПРЕДМЕТ НА АНАЛИЗА

1.1. (Не)препознавање на дислексијата во Македонија

Претпоставка е дека во словенското говорно подрачје 7%-10 % од популацијата имаат тешкотии во читањето и пишувањето (Николовска, 2014: 12). Има мислења дека кога се работи само за дислексија процентот е помал (зашто многу често се јавува во комбинација со други специфични тешкотии во учењето). Стручните лица во регионот, а и во светот тврдат дека дислексијата е во пораст (Андоновска, Николовска, 2017). Се проценува дека процентот на луѓе со дислексија се движи од 4-18% од општата популација (Несторов, 2016: 26 преземено од Hag&Сноулинг, 2012). Мислење е дека во Македонија е мал бројот на стручни лица, тесно специјализирани во оваа проблематика (специфични тешкотии во учењето, меѓу кои дислексијата). Во тој правец досега во нашата држава не е направено опсежно истражување кое содржи статистика колкав процент од популацијата или децата имаат дислексија. Како последица, нема ниту системски одговор за да може да им се помогне на лицата со дислексија, а уште помалку да се превенира нејзиниот развој. Доколку на децата со предиспозиција да развијат дислексија им се помогне уште во претшколска или рана училишна возраст, тие деца ќе можат многу полесно да ја корегираат или потполно сузбијат. Стравот на родителите кога нивните деца се соочуваат со проблеми во учењето не е оправдан доколку се соочат со оваа „дијагноза“. Но, од друга страна тој страв е често последица на лошиот однос на околината, и тоа најповиканата околина, односно училишната средина и наставниот кадар, кои се главните карики на механизмот за препознавање на симптомите на дислексија.

1.2. Што е дислексија ?

Иако овој документ нема за цел стручно да ја дефинира дислексијата, во овој дел се претставени повеќе домашни и странски дефиниции како основа за објаснувањата кои следат.

Во Македонија дислексијата се актуелизира од страна на стручната и пошироката јавност од пред неколку години. Но, и во светот сознанијата и дефинирањето на дислексијата созреваат во вистинска смисла во последните 30 години. Водечки стручни анализи и дефиниции за дислексијата се оние на Британската асоцијација за дислексија (British

Dyslexia Association) и Меѓународната асоцијација за дислексија (International Dyslexia Association). Спаѓа во невроразвојни пореметувања и претставува тешкотија во стекнување на јазични вештини врзани за читање и спелување покрај нормалната интелигенција и позитивни образовни, психолошки и социјални фактори (Чолиќ, 2016: 5 според Голубовиќ, 2000; Ристовска и ост. 2016: 55). Кај стручните мислења преовладува објаснувањето дека различноста на луѓето со дислексија е во фонолошката свесност, а ова се однесува на начинот на кој што мозокот ги процесуира гласовите и ги врзува со буквите т.е. ги визуелизира. Познајќи дека дислексичарите се често талентирани луѓе и во теоријата се среќава дека услов за дислексијата да се нарече така е човекот да има просечна или надпросечна интелигенција. Симптомите на дислексијата (тешкотии во читањето) се пројавуваат во различен степен и често одат заедно со други видови на тешкотии во учењето како: дисграфија (тешкотија во пишување), дискалкулија (тешкотии во совладување на вештината за логичко-математички операции) и диспраксија (тешкотија во моториката и движењето). Симптомите на дислексија се препознатливи, сепак секогаш се нагласува дека ниту еден човек со дислексија не е еднаков со друг човек со дислексија, затоа што секој симптом се јавува во различен интензитет во различна комбинација со друг вид на симптоми. А, и самите дислексични лица имаат променливи симптоми „од час во час“.

Препознатливи грешки во читањето (се појавуваат зачестено кај дислексични лица):

- ❖ Неможност за запомнување на букви
- ❖ Тешкотија за правење асоцијација меѓу отпечатената и напишаната буква
- ❖ Недоволно познавање на големи букви
- ❖ Одвоено читање - буква по буква или збор по збор
- ❖ Инверзија на зборовите или слоговите во зборовите
- ❖ Непочитување на ортографски правила (запирка, точка итн.)
- ❖ Прескокнување редови итн.

Извор: Ристовска и ост. според Владисављевиќ, 2016: 59)

Во интерес на тезата за превенција, но и навремено помагање на луѓето со дислексија, треба да се напомене дека „фонолошката свесност“ се развива во претшколскиот период, а кулминацијата на нејзиниот развој се постигнува во прво и второ одделение од основно училиште (Несторов: 46).

Од овие причини е важно нашето (општествено) ангажирање за рано детектирање на дислексијата со поместување на фокусот на работа со децата од школска на претшколска возраст. Ова значајно ќе придонесе за спречување на развојот на дислексија кај децата кај

кои постојат предиспозиции и ќе влијае пред сè во стекнување на вештини за описменување на овие деца (Андоновска, 2017, Лазаревиќ, 2014: 429).

2. Пристап на анализа - методологија

Од причина што во Македонија недостига системски план за помош на децата со дислексија во училиштата и надвор од нив, како предмет на анализа беа земени:

- Политиките за дислексија во Македонија и во светот, како што се Велика Британија и Италија (водечки во оваа област), од аспект на мерки за помош на деца со дислексија во училиштата и давање стручна помош обезбедена од државата,
- Институции надлежни за носење на мерки за дислексија во Македонија и јавни здравствени установи кои даваат услуги на луѓе со дислексија,
- Релевантни стручни лица во нашата земја во областа на дислексијата.

Истражувањето се спроведе во периодот од јуни 2017 год. до август 2017 година. Дел од работата беше истражување преку документи, при што беа анализирани различни теориски пристапи во дефинирање на дислексијата, постоечки истражувања во регионот, правната регулатива во Македонија и во две европски земји лидери во оваа област. Другиот дел опфати неколку (поточно пет) полуструктурирани интервјуа со стручни лица во областа на дислексијата, со различна специјалност и искуство во работа со луѓе со дислексија.

3. Правна рамка – во Македонија и западноевропските земји

Во македонскиот правен систем дислексијата не е вклучена. Државата не дава насоки за работа со овие лица, ниту пак ја дефинира и назначува соодветни институции кои се грижат за начинот на живот на лицата со дислексија. Законот за основно образование ја уредува инклузијата на децата со посебни потреби во член 6 и постојат експерти и практичари кои сметаат дека со овој член се опфатени и децата со дислексија, но засегаат граѓанско движење, како и најголемиот дел од лицата кои се соочуваат со оваа состојба и нивното најблиско семејство, сметаат дека тие не спаѓаат во категоријата на деца со посебни потреби. Дополнително, државата не дава правна квалификација на оваа категорија, па така таа е предмет на слободно толкување.

3.1. Институции одговорни за деца со специфични тешкотии во учењето

Институции кои може да се лоцираат за надлежни во работата и остварување на правата на децата со дислексија анализирано од аспект на нивното тековно работење, се Министерството за образование и наука, Заводот за ментално здравје на деца и младинци и Заводот за рехабилитација на слух и говор. Дополнително, голем дел од институциите кои се задолжени да работат со деца со дислексија се под надлежност на Министерството за труд и социјална политика. Ова министерство има надлежност да ги спроведува политиките на Министерството за образование за лицата со дислексија и да прави финансиски трансфери на таа основа. Понатаму, затоа што тешкотиите на децата со дислексија најмногу се манифестираат при официјалниот процес на образование, институции кои се исто така одговорни за остварување на правата на децата со дислексија се Бирото за развој на образование и Државниот испитен центар.

Во склоп на Министерството за образование и наука не постои посебен дел кој е задолжен за работа со деца со дислексија, што ефективно спречува целосно остварување на правата на овие деца. Точниот процент на оваа категорија на граѓани во Македонија може само да се претпостави врз основа на истражувањата кои постојат во регионот, како земји од словенско говорно подрачје. Некои истражувања потврдуваат дека овој процент се движи од 10%-15% (Николовски, Д. 2017). Стратегиите кои ги носи министерството не ги вклучуваат овие деца, односно, моментално постои само еден важечки документ, Националната стратегија за деинституционализација на системот на социјалната заштита во Република Македонија (2008 – 2018) каде се наведува експлицитно барање до Министерството за образование и наука за инклузија на децата со посебни образовни потреби во редовните училишта. Оваа Стратегија ги вклучува децата со дислексија под називот „деца со посебни образовни потреби.“

Заводот за ментално здравје за деца и младинци е државна институција која директно би требало да работи со деца и млади со дислексија. Работата со лицата треба да им овозможи надминување на тешкотиите со кои се соочуваат, совладување на школската материја, како и да го препознае и квалификува степенот на дислексија и соодветно да делува. На својата веб страна Заводот имплицитно дава дефиниција на дислексијата како ментално нарушување, речник кој се смета за застарен и се напушта од страна на домашните и меѓународните познавачи на материјата, при што грубо се користи *Меѓународната класификација на болести и сродни здравствени проблеми* (WHO). Дополнително, Заводот има надлежност да издава потврди на децата со дислексија, врз основа на кои подоцна се одредува соодветно лице за работа со детето во рамките на образовната институција. Оваа надлежност е на ниво на цела држава. Ова значајно влијае не само на

тежината на добивање на услугата, туку и на квалитетот, со оглед на тоа што во рок од 30 до 60 минути децата треба да добијат дијагноза за која некогаш е неопходно и неколку месеци за да се утврди. Добиената потврда е призната од општината и од основните училишта, кои треба да назначат лица за работа со децата на кои им е издадена таквата потврда.

Заводот за слух и говор (Министерство за здравство) е институција која што исто така би требало да им помага на децата со дислексија со оглед на тоа што техниките кои што се користат во третирање на дислексијата се во најголем дел истите што се користат за деца со оштетен слух затоа што покажуваат многу добри резултати. Но, токму во тој правец е неопходно осовременување на методите и инструментите за дијагностика и работа со дислексични деца, заради тоа што во светот се нуди поширок дијапазон на методи со научно потврдени резултати.

3.2. Водечки позитивни примери во светот

Велика Британија е земја лидер во овозможување на остварување на правата на децата со дислексија. Истражувањата за дислексија во Велика Британија почнуваат во 1896 година. Земјата официјално ја признава оваа состојба во 1970 година со Актот за здравство. Моментално, некои од водечките организации за кревање свест за дислексијата се британски. Тие не ја водат борбата само на територијата на Велика Британија, туку и низ целиот свет. Законската регулатива ги отелотворува сите права на децата со дислексија. Образовниот систем и неговите процедури се целосно приспособени на децата со дислексија. Британскиот систем овозможува посебен пристап со секое дете, систем кој е приспособен на неговите потреби. Во однос на препознавањето на дислексијата, Државниот центар за препознавање предвидува посебен „систем за препознавање“ на посебни групи на индивидуалци, кои имаат засебни карактеристики. Најголемата дискриминација на децата со дислексија во рамките на образовниот систем може да се случи при тестирање, па затоа системот во Велика Британија нуди палета на алатки кои можат да ја спречат оваа дискриминација. На барање на детето кое е подложено на тестирање, може да му биде обезбедено дополнително време, некој кој ќе му ги прочита прашањата или може да добие посебен специјализиран тест за деца со дислексија. Образовниот систем е законски обврзан да обезбеди инклузија на сите деца. Дополнително, постојат посебни приватни установи кои се специјализираат во образование само за деца со дислексија.

Италија е втората земја лидер во рамки на остварување на правата на деца со дислексија. Првото здружение на дислексичари се појавува во 1997 година. Дефиницијата и

препознавањето на дислексијата е целосно преземено од Светската здравствена организација. Целосниот третман, препознавање и третирање на дислексијата е уреден со посебен Законик за дислексија. Правата на децата со дислексија се заштитени со низа механизми предвидени во тој законик. Дијагностицирањето на дислексија не го врши една национална установа, туку системот предвидува посебно сертифицирани лица кои ја вршат оваа дејност, кои се вработени низ различни институции во земјата. Понатаму, за децата со дислексија се изработува посебен наставен план, а алатките за работа се насочени кон визуелизација на задачите, користење на технички помагала и слично. Дополнително, за децата со дислексија е предвиден и посебен систем на оценување.

Т.1. Позитивни мерки кои ни недостасуваат

Мерка	Велика Британија	Италија	Македонија
Прецизирана правна рамка	✓	✓	✗
Државен центар за препознавање на луѓе со специјални потреби во учењето	✓	✗	✗
Индивидуализиран образовен план за секое дете со дислексија	✗	✓	✗
Прилагоден систем на тестирање на дислексични лица	✓	✓	✗
Продуцирање на сертифицирани кадри за дислексија	✓	✓	✗

4. Третирање на дислексијата во Македонија

4.1. Кој треба да работи со лица со дислексија?

На почетокот на школувањето на детето, односно околу 7та година дислексијата не се дијагностицира од причина што приближно на таа возраст почнува системска обука во читање и пишување и тогаш се забележуваат евентуалните отстапувања (Чолиќ, 2016: 1). Но, мислење на стручните лица е дека и пред почнување на основното образование може да се забележат симптомите и предиспозициите за можни проблеми, што е особено важно. Во тимот на стручни лица кои ја дијагностицираат дислексијата во нашиот регион спаѓаат:

- Логопедот, кој професионално се занимава со говорот, јазикот и проблеми во вербалната комуникација – заради испитување на способноста на говор, читање и пишување;
- Психологот, кој ја испитува интелигенцијата, вниманието, паметењето итн.;
- Неврологот, кој прави проверка на невролошката состојба и менталното здравје (Котјеро, П. А. 2009: 32).

Мислење е дека секоја работа на дислексичарот со педагог, психолог, дефектолог и логопед е од корист, затоа што на тој начин се покриваат повеќе фактори за надминување на психолошките, социо-емотивните и јазичните пречки во стекнување на вештината на читање. Денес во светот постојат професии кои се специјализирани за работа со лица со дислексија. Според Меѓународната асоцијација за дислексија, професионалните клиничари кои што може да оценуваат специфични тешкотии во учењето, меѓу нив и дислексија, се оние кои имаат специјализација, мастер или докторски студии во областа на образование; читање, фонетика и патологија на говор; училишна психологија, психологија или невропсихологија (IDA, 2017: 1). Асоцијациите за дислексија на Австрија и на Велика Британија секоја година акредитираат и продуцираат нови кадри специјалисти за дислексија.

4.2. Стручни лица за дислексија во Македонија

Следејќи го развојот на третманот за дислексија во светот и политиките за истата, за очекување е до сега во Македонија да е утврдено дали приматот за работа со лица со дислексија би го имале дефектолозите или логопедите или пак и двете професии во посебен дел за третирање на дислексијата. Овој заклучок е резултат на фактот што во рамки на студиите за логопедија нема посебен предмет за изучување на специфичните тешкотии во учењето меѓу кои и дислексијата. Наспроти тоа стои позитивниот пример за воведување на избран предмет за дислексија и дисграфија на студиите за дефектологија во 2015 година, каде во ограничен обем се обучуваат дефектолози за работа со деца со дислексија. Може да се каже дека во Македонија професиите кои што го градат тимот за дијагностика на дислексијата не се во добра спрега. Заводот за ментално здравје на деца и младинци „Младост“ во Скопје, во своите рамки има стручни лица (дефектолози-логопеди, педијатри, невролози, невропсихијатри) и се чини дека е најрелевантната институцијата за третман на дислексија. Она што е сигурно е дека овој кадар не е доволен за навремена и ефикасна дијагностика на ниво на цела држава. Од друга страна лични сведоштва наведуваат на мислење дека Заводот нема доволно стручен кадар за дијагностика и третирање на дислексија.

Како прв чекор за подобрување на дијагностиката на дислексија во земјата е воспоставување на стандардизиран инструмент за дислексија, затоа што во моментот се користат инструменти од други земји кои што се прилагодуваат на нашиот јазик. Оваа состојба е резултат на тоа што на дислексијата не и е посветено доволно внимание во рамките на високообразовните установи како содржина или како предмет. Како резултат на ова често има примери на наставници и родители кои неправилно ја препознаваат (квалификуваат), а доколку и се посомневаат дека имаат потреба од стручна помош не знаат каде треба да се обратат за прецизна дијагностика.

4.3. Сертифицирани лица за дислексија

Освен логопедите и дефектолозите како официјално прифатени професии кои што најтесно работат со луѓе со дислексија, во државата има три индивидуално сертифицирани стручни лица, чие што образование е специјализирано во три различни методи за работа со деца со дислексија. Нивното образование е стекнато во странство поради недостигот на специјализирано формално образование во РМ. Токму затоа што се специјализирани во методи за работа со дислексичари, во моментот тие се водечки стручни лица во областа на дислексијата. Нивната стручност и искуство досега во ни една форма не биле искористени во соработката со домашните факултети, како одговорни за продуцирање кадри за третирање на дислексијата. М-р Гордана Андоновска, Славица Т. Николовска и Катерина Николовска имаат изучено три различни методи за работа со дислексичари, кои што се признаени и прифатени во светот. Првиот од нив е АФС метод (А-внимание, Ф-функција, С-симптом), кој служи како индивидуализиран педагошко-дидактички тренинг и метод за поддршка на луѓето со дислексија и дискалкулија и става силен акцент на мултисензорното учење. Методот е признаен на Харвард и се користи во Западна Европа, особено во Германија (Андоновска, 2017). Другиот е Рон Дејвис методот, кој исто така искусвено покажал исклучителни резултати. Во својот пристап акцентот го става на кинестетиката, користи визуелизација на слики и мисловни концепти со цел да се предизвика лично искуство што создава трага во разбирањето и паметењето кај дислексичарот (Инес, Галис-Јушиќ, 2009: 39). Катерина Николовска го има изучувано Ортон-Гилингам методот, програма која има мултисензорен пристап и комбинира визуелни, аудитивни и кинестетски начини на учење, покажувајќи позитивни резултати во подобро поврзување на левата и десната хемисфера на мозокот, што придонесува и во подобрување на способноста за читање. Оваа програма постојано се обновува и реиздава (Николовска. К и Ѓуревски, Д. 2017). За жал, и покрај исклучителните резултати, споменатите методи на институционално

ниво не се користат, затоа што не се изучени во таква форма од страна на логопедите и здравствените установи во Македонија.

5. НЕОПХОДНИ ПРОМЕНИ ВО ОБРАЗОВАНИЕТО

5.1. Унапредено високо образование и специјализирани кадри за дислексија

Општ впечаток и мислење е дека студиската програма на логопедија при Медицинскиот факултет на УКИМ во Македонија не е доволно специјализирана и осовременета во однос на методи на работа со деца со специфични потреби во учењето, меѓу кои дислексијата. Студентите на логопедија се запознаваат со оваа проблематика во рамки на други предмети кои што не содржат тесно ориентирани методи за дислексија. За стандардизиран инструмент за дијагностика исто така не станува збор. На Институтот за дефектологија, веќе трета година се изучува изборен предмет за дислексија и дисграфија, кој повеќе теоретски отколку практично ги обучува студентите. Ова не мора да биде лошо доколку постои осмислен план како дефектолозите во пракса ќе работат со деца со дислексија. Она што недостасува е можноста за воведување на специјалистички студии. За ова постои ентузијазам, но недостасува кадар кој би ги предводел студиите, недостасува институционална поддршка, ресурси и организација, како и начин на кој ќе се обучат постоечките кадри на факултетот. На Институтот за педагогија тешкотиите во учењето се опфатени во многу ограничен обем. Истите не може да се најдат како тема во останатите предмети на студиската програма. На Педагошкиот факултет воопшто не се изучува оваа проблематика.

Јасно е дека без обучување на воспитниот и наставниот кадар, кој прв ќе треба да ги забележи симптомите на дислексија, се пропушта најзначајниот предуслов за превенција на дислексијата. Заклучокот е дека недостасува осовременета и специјализирана студиска содржина за дислексија во рамки на сите гореспоменати факултети. Не е доволно само запознавањето со теоретските пристапи, туку е потребна и пракса за студентите во методите за работа со дислексични лица. Според дел од стручните лица, но и лицата кои се соочуваат со дислексија, во Македонија постои дефицит на стручен кадар (број на логопеди, дефектолози), а уште повеќе на кадар кој што е специјализиран конкретно во областа на дислексијата.

5.2. Подобрување на пристапот на воспитание и образование

Создавањето на соодветен пристап кон луѓето со дислексија, а пред се кон децата како најранлива категорија, го повлекува подобрувањето на квалитетот на целокупниот образовен систем. Покрај тоа што дислексијата е скоро секогаш генетски предиспонирана

(развојна) (Ристовска и ост. 2016: 51,), постои тренд на пораст на дислексични деца. Во овој случај се среќаваат стручни мислења дека развојот на предиспозицијата за дислексија може да биде последица на други надворешни социјални, едукативни, културни, емоционални и комуникациски фактори. Во интерес на конкретно дефинирање на проблемот и наоѓање на решение, може да се каже дека најзначајни причини за оваа состојба се лошиот образовен и педагошки пристап на училиштата и семејствата (Рајовиќ, 2016: 3, Андоновска, 2017,). М-р Андоновска (2017) тврди дека развојот на предиспозицијата за дислексија како последица на „педагошка запоставеност“* како процент може да биде многу повисок од оној што го претпоставуваме. Причините може да бидат во поранешниот подобар начин на работа со учениците во процесот на учење на јазикот, времето кое се поминувало во читање и зборување, натпреварување во брзо читање, драстично поголема физичка активност на децата (Андоновска, 2017; Рајовиќ, НТЦ). Има истражувања кои потврдуваат дека одреден вид на дислексија е причинет од помалата способност за акомодација на окоото кај децата, што пак денеска е често последица на современиот начин на растење на децата (многу време поминато пред телевизија или компјутер) и нивно послабо моторичко движење и играње (Рајовиќ, 2015). Во тој смисол, излишно е да се каже дека користењето на телевизорот како алатка за „смирување“ на децата во предучилишните установи индиректно спаѓа во елементи на педагошко запоставување. Ако сакаме да преминеме на детекција на симптоми на развојни јазични пореметувања во раната возраст, тој начин на воспитување треба да се исклучи или промени во целина. Решавањето на дислексијата не може да оди засебно од процесот на подобрување на квалитетот на образованието (Андоновска, Г. 2017). Изнесените тврдења или „дијагнози“ изискуваат вклучување на сите релевантни стручни капацитети во земјата.

* Педагошка запоставеност – Ова ја опишува ситуацијата на оневозможување на детето од различни причини во домашната или училишната средина да се фокусира на учењето. Причини може да бидат: чести отсуства од училиште оправдани или неоправдани, нередовност на настава заради болест или чести патувања, ако на детето му недостасуваат потребните услови за учење (Андоновска, 2017);

ЗАКЛУЧОЦИ

ПРЕПОРАКИ

Краткорочни мерки:

- ❖ Воспоставување Комисија предводена од МТСП и составена од стручни кадри од областа на здравството (логопеди, невропсихијатри, педијатри) и од областа на образованието (педагози, психолози, дефектолози), стручни лица за дислексија, претставници од МОН и МТСП.

Истата комисија би имала задача:

- ✓ Да организира истражување на ниво на цела Македонија (во урбани и рурални средини со македонски и албански паралелки), со цел добивање на втемелена статистичка проценка за бројот на луѓе со дислексија. Ова има за цел произведување на емпириски податоци врз основа на кои ќе може да се носат понатамошни политики и мерки.
- ✓ Да предложи измени на Законите за основно, средно и високо образование и Законот за заштита на деца, но и предлози за подзаконски акти за постапување со децата и лицата со дислексија.
- ✓ Да ја разгледа користа од воведување на процедури за правење на индивидуализирани образовни планови за децата со специфични потреби во учењето.
- ✓ Да ја дефинира и вклучи категоријата на луѓе и деца со дислексија во националните стратегии кои се однесуваат на образование, социјална заштита и права на децата.
- ✓ Да состави регистар на стручен кадар кој што може да работи со луѓе со дислексија.
- ✓ Да иницира креирање на стандардизиран Инструмент за проценка на дислексија и останати тешкотии во учењето.
- ✓ Утврди кој е најсоодветниот начин за обука на постоечките кадри во претшколските установи и наставните кадри во основните училишта за препознавање на симптоми на дислексија. Министерството за образование да даде институционална поддршка на локалните самоуправи во развој на програми за основни и средни училишта за обука на стручен кадар за работа со деца со дислексија
- ✓ Да предложи воведување на предмет на Педагошкиот факултет (во рамки на Институтот за предучилишно воспитание и Институтот за одделенска настава) кој што ќе ги изучува

специфичните потреби во учењето меѓу кои и дислексијата, за идниот кадар (наставници и воспитувачки) да биде оспособен да ги препознава симптомите на дислексија и да биде упатен во методите на постапување со овие деца во рамки на предшколските установи и училиштата.

- ✓ Да се креира процес на евалуација на напредокот кај лицата со дислексија на крајот на секое ниво на завршено образование. Да се предвиди обврска секое дете од градинка да излегува со писмен документ, во кој ќе стои првична проценка на психо-моторичките и говорно-јазичните способности. Оваа процедура директно треба да придонесе за спречување на појавата и развојот на дислексијата. Со оглед на тоа што симптомите на дислексија се пројавуваат многу порано), оваа проценка на детето треба да им помогне на педагошките служби во рамки на основните училишта и да ги упати наставниците во начинот на работа со тие деца. Сето ова треба да значи создавање на успешна соработка помеѓу ланецот на образовно-воспитни установи, кои што на детето треба да му ги овозможат најидеалните услови за развој на неговите потенцијали. Во спротивно ќе се случува задоцнета дијагностика, задоцнет третман на дислексијата, а со тоа и послаби резултати во успешно корегирање на дислексијата.
- ❖ Развивање на бесплатни македонски апликации како алатки за учење според различни светски прифатени методи за деца и студенти со дислексија.

Долгорочни мерки

- ❖ Дисперзирање на Заводот за ментално здравје на деца и младинци во Скопје и Заводот за рехабилитација на слух и говор и глас со одделенија во повеќе градови низ Македонија, со цел олеснување и рамноправно користење на услугите за дијагностика и третман на луѓе со дислексија
- ❖ Воведување на целокупна промена на организацијата на работата во претшколските установи (спроведувајќи анализа на постоечката состојба) во насока на: намалување на бројот на деца во групите во градинките, зголемување на бројот на негувателки, подобро планирање на времето и активностите на децата.
- ❖ Анализа на користа од евентуално воведување на програмата НТЦ (Никола Тесла Систем) систем за учење во претшколските установи. Тоа е иновативна програма на учење, која се спроведува успешно во 17 Европски земји, резултат на меѓународен тим на стручни лица од повеќе држави во светот поддржана од УНИЦЕФ. Програмата го подигнува нивото на интелектуални способности кај децата, ја развива координацијата

на движењето и моториката, го поттикнува функционалното размислување (брзина на мислење и заклучување), превенира дислексија итн. (НТЦ).

- ❖ Формирање институционално тело кое што ќе биде задолжено за давање на упатства, информации и помош во добивање на услуги за децата со специфични потреби во образованието, за начинот на користење на услугите кои државата ги нуди за овие деца. Во тој случај и институциите ќе имаат придобивки со тоа што директно ќе добиваат информации на кој начин мерките имаат ефект и што е тоа што во меѓувреме претставува пречка за оваа категорија на граѓани.

Кратки биографии за авторите:

Ивана Куркчиева дипломирала социологија на УКИМ, а мастер студии има продолжено на социјална политика на Универзитетот во Белград. Посебен интерес има за воспитниот процес на децата и во таа насока има волонтирано како надворешен соработник во ЈУДГ „Раде Јовчевски Корчагин“ и во летната школа на Монтесори центарот во Скопје. Била дел од прекуграничен проект наменет за превенција на трговија со луѓе, со цел подигнување на свеста за ова прашање кај средношколци и наставен кадар во Македонија и Албанија. Во моментот е ангажирана како проектен асистент во Центарот за управување со промени.

Ана Нешовска е дипломиран правник, вработена е во Центарот за управување со промени. Ја интересираат човекови права и маргинализираните групи. Негува љубов кон суперхерои.

Владица Малеска има дипломирано на "Њујорк Универзитетот Скопје" по меѓународни односи. Постдипломските студии ги завршува на Политички менаџмент (Темпус програма) на Св. Кирил и Методиј, Правен факултет, Скопје. Во меѓувреме дипломира во Семос Едукација/ Колеџ за графички дизајн поради нејзинот интерес за уметност и дизајн. Покрај интересот за дизајн таа одлично го владее Англискиот јазик со завршување во меѓународното средно училиште "Нова" во Скопје и четири години престој во Америка. Своето работно искуство го стекнува првенствено со волонтирање во неколку граѓански организации од 2010 година до нејзиното вработување како проектен асистент во ЦУП во 2015 до 2016. Покрај заинтересираноста за граѓански активизам има предавано како хонорарен професор во Центарот за Странски јазици и "Freelance" графички дизајн. Во своето слободно време ужива да поминува време со својот син и да фотографира. Во моментот работи како преведувач во МИС (Македонски Информативен Центар).

Референци:

Андоновска, Г. (15 јули 2017). Лично интервју

Ајнштајн (Здружение за Дислексија) (2016). Извештај од истражување [online] Достапно на: <http://disleksija.org.mk/wp-content/uploads/2017/05/%D0%B8%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0%D1%98-%D0%BE%D0%B4-%D0%B8%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B6%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%B5-2016.pdf>

Котјеро, П. А. (2009). *Терапија дислексије. Приручник о дислексији, дисграфiji и сличним теškoќата и читанју, писанју и учењу.* (32-35). [online] Достапно на: <http://hud.hr/wp-content/uploads/sites/168/2014/11/hud-web-tekst.pdf>

IDA (International Dyslexia Association). (2017) *Dyslexia Assessment: What Is It and How Can It Help?* Достапно на: <https://app.box.com/s/b0goxv8n0yo10vib52yjb1xkt5ig59r>

Инес, Галис-Јушиќ (2009). *Терапија дислексије. Приручник од дислексији, дисграфiji и сличним теškoќата и читанју, писанју и учењу.* (36-42). [online] Достапно на: <http://hud.hr/wp-content/uploads/sites/168/2014/11/hud-web-tekst.pdf>

Истражи факти (2017). *Образовниот систем не ги препознава децата со дислексија.* [online] Достапно на: <http://istrazifakti.org.mk/%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BE%D1%82-%D1%81%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BC-%D0%BD%D0%B5-%D0%B3%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D0%B0-%D0%B4/>

Лазаревиќ, Е. (2014). Развиеност фонолошке способности деце предшколског узраста. *Зборник Института за педагошка истраживања.* (425-450). Београд: Институт за педагошка истраживања

Николовски, Д. (15 мај 2017). Лично интервју

Николовска, К. и Ѓуревски, Д. (2017). *Методата Ортон Гилингам.* [online] Достапно на: <http://www.dyslexia-info.com/orton-metod/>

Николовска, Т. С. (13 јули 2017). Лично интервју

Николовска, Т. С. (2014). Дислексија. (11-12). *Гласило на Сојуз на дефектолози - Специјална едукација и рехабилитација*. Скопје: Сојуз на дефектолози

Несторов, Т. В. (2016). *Језичке способности код деца са дислексијом*. Докторска дисертација, Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

НТЦ (Никола Тесла Систем) [online] *Programi*. Достапно на:
<http://www.ntcucenje.com/?v=fbd1e7ba9564>

Рајовиќ, Р. (НТЦ). *Šta moraju da znaju trudnice i tate male dece*. Превземено од:
<http://www.ntcucenje.com/sta-moraju-da-znaju-trudnice-mame-male-dece?v=fbd1e7ba9564>

Рајовиќ, Р. (2015). Интервју: *Djeca lakše uče uz kineziologiju u emisiji*. Во: *Svaki dan dobar dan*. [on-line]. 29.09.2015. Достапно на: https://www.youtube.com/watch?v=MIKfr6ybr_4

Рајовиќ, Р. (2016) *Ефекти НТЦ програма вежбања на развој моторике деца предшколског узраста*. Докторска дисертација, Ниш: Факултет спорта и физичког васпитања

Ристовска, К. А., Кардалеска, Љ. и Ајдински, Г. (2016). *Специфични тешкотии во учењето –Дислексија, дисграфија, дискалкулија и диспраксија*. Скопје: Филозофски факултет

Чолиќ, Р. Г. (2016). *Рани показатели дислексије и дисграфије*. Докторска дисертација, Београд: Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

WHO (World Health Organization). International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems 10th Revision. (2011). [online] Достапно на:
http://www.who.int/classifications/icd/ICD10Volume2_en_2010.pdf